

Abstrakti

Vapaan sivistystyön tutkijatapaaminen
Tampere 18.-19.2013

Leea Keto, rehtori

Kansalaisopisto ja sosiaalinen pääoma - miten hyödyntää laadullista aineistoa?

Tutkimuskysymykset

- Millaisia konkreettisia, kansalaisopistolle oppilaitoksena ominaisia toimintatapoja on käytettävissä sosiaalisen pääoman lisäämisessä?
- Millaiset seikat edistävät luottamuksen ja verkostojen syntymistä?
- Miten sosiaalisen pääoman rakentumiseen voidaan vaikuttaa hallinnollisin toimin?

Tutkimuskohde ja aineisto

Vastauksia tutkimuskysymyksiin haetaan analysoimalla kahta opistossamme toteutettua kehittämishanketta: Virtuaalikunta Väkitukkola –hanke (2003-2004) ja Väkihäylä –kulttuurisesti omaleimainen ja verkottunut Järvilakeus (2010-2013)

Virtuaalikunta Väkitukkola -hankkeeseen liittyi monenasteista ja erilaista yhteistoimintaa, jonka keskiössä oli neljän kunnan kirjoittajien ja harrastajanäyttelijöitten toimesta toteutettu jatkonäytelmä. Jatkonäytelmässä roolihenkilöt pysyivät samoina, mutta esittäjät vaihtuivat jokaisen eri kunnissa esitetyn osan välillä. Myös yleisö saattoi vaikuttaa näytelmän käännteisiin äänestämällä internetin kautta. Lopuksi näytelmän kaikki neljä osaa vielä esitettiin peräjälkeen niin, että kaikki näyttelijät ja kirjoittajat olivat yhdessä koolla. Näytelmässä keskeisenä aiheena oli kuntaliitos.

Myös Väkihäylä-hankkeessa yhtenä aktiviteettina oli jatkonäytelmä, joka toteutettiin vuosina 2010-2012. Tällä kertaa näytelmässä oli kuusi osaa ja se toteutettiin opistofuusion myötä laajentuneessa Järvilakeuden kansalaisopistossa, joka aloitti toimintansa v. 2009. Aikaisempi ja maantieteellisesti pienempi Järvisuudun Opiston alue oli kulttuurisesti yhtenäinen, toisin kuin uusi ja laajempi toimialue. Oma haasteensa onkin toisessa hankkeessa ollut luoda uutta yhteisöllisyyttä alueelle, jossa yhteistoiminnalla ei ole juurikaan perinteitä. Uusi Järvilakeuden alue jakautuu myös murteen osalta kahtia, sillä osassa aluetta puhutaan itämurteita (Järvisuudun savolaiskiila) ja osassa länsimurretta (Etelä-Pohjanmaan murre).

Kumpaankin hankkeeseen liittyi jatkonäytelmän lisäksi myös muuta yhteisöllisyyttä lisäävää toimintaa, kuten yhteisiä koulutuksia ja opintomatkoja. Hankkeista on saatavilla runsaasti erilaista aineistoa: haastatteluja, kyselyaineistoa, oma työpäiväkirjani ensimmäisen hankkeen osalta, hankeraportit, näytelmän käsikirjoitus, lehtijuttuja, Väkitukkola-hankkeesta tehty video ja sähköpostissa hankkeesta käytyjä keskusteluja.

Haasteena onkin, miten rajaisin ja käsittelisin aineistoani. Alustukseni onkin etupäässä johdatus aiheeseen ja virikkeenä keskustelulle, miten aineistoa voisi lähestyä sosiaalisen pääoman näkökulmasta.

Sosiaalisesta pääomasta

Sosiaalisen pääoman käsitettä voidaan lähestyä hyvin monelta kannalta. Omassa työssäni mielekkäältä lähestymistavalta vaikuttaisi synteesinäkökulma (Ruuskanen 2007), jossa pyritään yhdistämään erilaisia näkemyksiä sosiaalisesta pääomasta. Tunnetuin näkökulma on jako ”sitovaan” (bonding) ja ”yhdistävään” (bridging) sosiaaliseen pääomaan. Sitovalla sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan toisilleen tuttuja, yhteisen identiteetin ja kulttuurisen yhteenkuuluvuuden jakavien ihmisten välisiä siteitä. Sitova sosiaalinen pääoma helpottaa ryhmän sisäistä yhteistoimintaa. Yhdistävä sosiaalinen pääoma puolestaan viittaa siteisiin, joitten myötä aiemmin toisilleen tuntemattomat tai toisiaan erilaisina pitävät ihmiset ja ryhmät ovat tekemisissä. Yhdistävä sosiaalinen pääoma helpottaa ryhmien välistä vuorovaikutusta. Sitovan ja yhdistävän sosiaalisen pääoman ohella Ruuskanen mainitsee Michel Woolcockin käsitteen ”linkittävä sosiaalinen pääoma” (linking social capital). Woolcock tarkoittaa käsitteellä yhteiskunnan vertikaalista verkostoitumista, jossa eritasoisissa hierarkia- ja valta-asemissa olevat toimijat ovat keskenään yhteydessä. Esimerkiksi jonkin sosiaalisen ryhmän kyky ajaa yhteistä etuaan riippuu ratkaisevasti ryhmän kyvystä olla yhteydessä poliittiseen järjestelmään ja julkisen vallan päätöksentekijöihin. (Ruuskanen 2007, 25-27., ks. myös <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/sosiaalinen-paaoma>)

Kansalaisopiston toimintatapa vaikuttaisi vastaavan hyvin nykyihmisen melko lyhytjännitteiseen tapaan rakentaa sosiaalista pääomaa: Siisiäinen (2002) toteaa, että nykyään yhdistykset ovat usein erikoistuneet ja eriytyneet ja elämäntapa- ja elämäntyyliyhdistykset ovat lisääntyneet. Hän näkee tämän osoituksena yksilöllistymisen lisääntymisestä, mikä suosii pienten harrastusryhmien perustamista. Yleistä on, että ihmisillä on entistä enemmän yhdistysjäsenyyksiä, mutta niihin käytetään entistä vähemmän aikaa ja sitoutumista. (ks. Siisiäinen 2002b, Siisiäinen 2002, 98-101)

Kansalaisopiston opintoryhmien suosio kertoo samantyyppisestä ajattelumallista kuin yhdistyksien jäsenyyksiin kuulumisen. Opinto- tai harrastusryhmään mukaan tuleminen ei edellytä sitoutumista kuin korkeintaan lukuvuoden ajaksi. Ryhmä voi toisaalta myös irtaantua opistosta omaksi yhdistykseksi aikaa myöten (esim. kuoro, tanssiryhmä) eikä välttämättä enää kaipaakaan taustaorganisaationsa tukea toimintaansa. Kiinteäksi muodostunut ryhmä ei aina liioin tarvitse uusia jäseniä eikä ehkä tarvitse opistolta ohjausresursseja, jotka olivat toiminnan alkuvaiheessa hyvinkin tarpeellisia.

Raportissa kansalaisopistoista alueensa kulttuurin kehittäjinä ilmeni (Keto ja Takamaa 2008, 35) se, että kansalaisopistoa kohtaan koetaan pääsääntöisesti vahvaa luottamusta yhteistyökumppanina. Vaikka kansalaisopiston toiminnassa on yhdistystoimintaan vivahtavia piirteitä erityisesti vakiintuneitten opintoryhmien osalta, se mielletään kuitenkin oppilaitoksena neutraaliksi organisaatioksi. Todennäköisesti paikallisia teatteriharrastajia yhteen koonneiden hankkeiden hallinnoijana opisto on ollut ainoa vaihtoehto: mikäli hankkeita hallinnoisi vaikkapa yksittäinen alueella toimiva nuorisoseura, ei tätä annettua luottamusta olisi ollut ja toimijat olisivat todennäköisesti epäilleet ”kotiin päin vetoa”.

Ruuskanen (2007, 32) pohtii sosiaalisella pääomalla selittämistä: esimerkiksi tiiviillä verkostoilla voidaan selittää yhteistoiminnallisuutta, mutta niillä ei voida ennustaa yhteistoiminnallisuuden ilmaantumista. Ruuskanen mukaan sosiaalisella pääomalla selitettäessä on tarkasteltava sosiaalisen pääoman potentiaalisia lähteitä ja tuotoksia sekä välitystehtävissä olevia sosiaalisia mekanismeja. On myös tarkasteltava olosuhteita, joissa erilaiset mekanismit aktivoituvat. Millaiset olosuhteet suosivat yleistynyttä luottamusta ja kommunikaatiota? Millaiset olosuhteet aiheuttavat luottamuksen ja kommunikaation jakautumista, epäluottamusta ja salailua? Ruuskanen arvelee, että mikrotason tarkasteluissa voisi olla mielekästä tarkastella yksilön verkostoitumista, makrotasolla taas instituutioita ja välittävän tason tarkasteluissa koossapitäviä sosiaalisia tekijöitä kuten arvoja

ja kulttuuria. Tämän jälkeen voitaisiin etsiä korrelaatioita oletettujen sosiaalisten pääoman lähteiden ja tuotosten väliltä tutkimalla esimerkiksi sitä, millaiset verkostot tuottavat sosiaalisia resursseja. Toisaalta voitaisiin tutkia sosiaalisen pääoman mekanismeja ja toimintaa: Missä olosuhteissa luottamusta ja kommunikaatiota syntyy helposti? Kehen luotamme? Miksi ja missä asioissa? Mitä luottamuksesta seuraa? (Ruuskanen 2002, 35-36).

Miten hyödyntää laadullista aineistoa tutkimuskysymyksiin vastattaessa?

Sosiaalista pääomaa ja sen määrää on mitattu monillakin eri tavoilla. On voitu esimerkiksi kysyä, kuinka moneen eri yhdistykseen alueen asukkaat kuuluvat, ja tämän perusteella on tehty päätelmiä sosiaalisen pääoman määrästä. Oma laadullinen aineistoni antaa oitis ”näppituntuman”, että hankkeemme ovat lisänneet alueen asukkaiden sosiaalista pääomaa, mikä ilmenee mielestäni myös tekstin perässä olevasta lyhyestä haastatteluaineistosta. Se, että sosiaalista pääomaa pystytään synnyttämään tai että sitä jo luonnostaan on, ei kuitenkaan sinänsä ole mielestäni kiinnostavaa. Kiintoisaa olisi sen sijaan päästä perille siitä, miten sosiaalista pääomaa voidaan synnyttää ja lisätä sekä millaiset olosuhteet tämä vaatii. Ehkäpä olisi tärkeää pohtia myös sitä, millaista sosiaalista pääomaa halutaan edistää – olisiko jopa joskus syytä pyrkiä ehkäisemään tietynlaisen sosiaalisen pääoman syntymistä? Eihän voida väittää, että kaikki sosiaalinen pääoma olisi aina lähtökohtaisesti hyvää ja yhteiskunnan kannalta kannatettavaa. Mikäli halutaan löytää keinoja sosiaalisen pääoman lisäämiseen, joudutaan pohtimaan myös sitä, mitkä arvot ja painotukset tämän ajatuksen taustalla ovat.

Vaikka sosiaalisen pääoman mittaaminen vaikuttaa lähtökohtaisesti mielestäni haastavalta, olettaisin, että edellisen kaltaisiin kysymyksiin on kuitenkin helpompi vastata laadullisen kuin määrällisen aineiston avulla. Esimerkkinä olevassa lyhyessä haastattelukatkelmassa tekstistä löytyy muutamia avainsanoja, jotka toistuvat myöhemminkin haastatteluissa – esimerkiksi ”hauskaa”, ”uutta” ja erityisen usein eri muodoissaan toistuu sana ”yhdessä”. Katkelman loppupuolella on lihavoitu kahden eri haastateltavan puheessa ilmennyt yhden ryhmän (Ylikylä) ”sisäänpäin kääntyneisyys”, minkä kumpikin haastateltavista koki negatiivisena asiana, vaikkakin ymmärsi syyt tämän ilmenemiseen. Tutkijan näkökulmasta kyse kuitenkin lienee erilaisen, sitovan sosiaalisen pääoman ilmenemisestä. Muut sosiaalisen pääoman syntymiseen viittanneet kohdat haastattelukatkelmassa viittasivat mielestäni ensisijaisesti yhdistävään sosiaaliseen pääomaan.

Arvelenkin, että erilaista sosiaalista pääomaa voidaan edistää erilaisin keinoin ja että aineistoni antaa tähän ainakin joitakin vastauksia. Ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että tietyllä aktiviteetilla kuten yhteisen jatkonäytelmän tekemisellä saataisiin aina samantyyppisiä, sosiaalista pääomaa edistäviä tuloksia. Myöhemmin toteutetun toisen jatkonäytelmän tekijät eivät antaneet näytelmästä enää likikään niin positiivista palautetta kuin mitä alla olevat haastateltavat. Myös omat havaintoni hankkeesta ovat täysin toisenlaisia kuin ensimmäisen hankkeen osalta. Tämä tuo oman mielenkiintoisen vivahteensa tutkimukseen.

HAASTATTELUKOONTI, kaksi haastattelukysymystä, kahdeksan haastateltavaa (eri haastateltavat eri väreillä, ohjaaja kursivoitu)

Mitä hankkeesta on päällimmäiseksi jäänyt mieleesi, nyt kun ajattelet sitä 7-8 vuoden jälkeen?

Mulle on jäänyt kyllä ehdottomasti päällimmäiseksi mieleen, että se oli jotenkin hirveen hauskaa. Ja semmosta niinkun, mikä siinä oli niinku erityisen hauskaa, oli just niinkun ne ,---, niinku yhdessä istuttiin ja ”ireootiin”

--- oli netissä oleva juttu ja sinne --- kaikki kirjoitti omia tarinoja ja henkilö- roolihahmot muodostu niistä sitten ja - ja se tarina jatkuu. Ja sitten sitä esitettiin joka kylällä ja roolihenkilöt oli samoja J: lähenti ainakin tuata näitä eri harrastajateatteriporukoota --- täs Järviseurun alueella --- viäläkin porukkaa kun näköö niin kaikki tuntoo--- toisensa ja on oikeen juteltavaa

--- kun nää esitettiin kaikki yhtä kyytiä, oliko se Lappajärvellä? Niin se, kun---näyttelijät vaihtaa sen --- se kuva mieleen kun ne vaihtaa siinä. Ja sitten mä rupesin miettimään niin, että sehän oli varmaankin sen koko jutun ydin, että siinähan se tiivistyi. --- Eri paikkojen näyttelijät jotka ei ollu tehny ennen yhteistyötä.

-- kun mentiin niin kuntarajojen yli . Se on se, että kun ne tapas ne eri roolihenkilöt toisensa , jotka oli esiintyny niin ne, se oli mun mielestä oli se, että kun näki, että kuinka oli erilaisia ihmisiä ja kun ne tuli eri kunnista ja sitten tuli tutuiksi ja - että se yhteistyö, se siinä on jäänyt.

Päällimmäisenä on jäänyt ihan –ihan selkeenä mieleen kyllä – joka tietysti on vahvistunu sitten, niinkun että se alkuunpaneva voima tuli tästä Väkitukkolasta , ja sit se on niinkun vahvistunu vuosien varrella – on se yhteistyö eri kuntien välillä. Se että ihmiset oppi kulkemaan toisissaan.

Olihan se sillai mulle henkkohtällanen, kun ei ollu pitkään aikaan tehny mitään teatteria ja , se oli niin kuin sellainen alkusysäys taas uuelle

Tavallaan se tais olla pitkästä aikaa mun ensimmäinen projekti missä oli taas mukana, että oli ollu taukoa sitä ennen

Mikä hankkeen merkitys mielestäsi oli?

No se oli semmonen herättäjä, että voi tehdä yhdessä asioita , että voi tehdä sillä lailla draaman keinoinki ja semmosen yhteistyön kautta tehdä tällästä, ottaa kantaa niinku tavallansa ja tehdä sitä erilaista teatteria. --- sehän oli semmosta käyttö - se toi yhteen kirjoittajat, ohjaajan, näyttelijät ja sitten yleisönkin, kun siinä oli sitä, että kysyttiin aina niitä mielipiteitä . Niin se yhdisti, hoksattiin että voitiin tehdä yhdessä. Se oli niinku, että kuntarajojen yli ja sitten oli vielä, että eri toimijoiden kesken. Ymmärsi ne niin kun sen vaiheet, tavallansa , teatterintekemisen vaiheet. Mutta sitten ymmärsi, että miten sillä voi sitten vaikuttaa sillä teatterintekemisellä sitten. Ja ku se oli se ajankohtainen aihe - tai tavallaan siitä tuli ajankohtainen – kuntaliitokset, että sitten se teki itsensä ajankohtaseksi se. Että se oli niin jännää, että sillä vaikutettiin sitten - tai niinku, että se oli niin ajan hermolla, ja sitte kun sitä kehitettiin koko ajan, mihin suuntaan se oli menossakin.

No sitten kun oli se semmonen yhteinen kokoontuminen , että kaikki esitykset esitettiin peräkanaa. Niin sitten vasta niin kuin selkeyty se kokonaisuus itellekin. --- Ja sitte oli jännä nähä se, ku oli niitä samoja ihmisiä siellä lavalla, että miten joku toinen teki sen saman työn. Vaikka oli joku Saima siellä ja – se oli kolme eri Saimaa , tai neljä eri Saimaa, ja kaikki oli erilaisia

Kuntarajojen rikkominen, toisiin näyttelijöihin tutustuminen. Kyllä mä sanoisin , että semmonen tämän porukan yhteen hitsaaminen ja semmonen – laajentaminen tämän – ja niin kun muutenkin, jotain uutta mitä ei oo alueella vielä ollu niin. Ja kyllähän ihmiset kävi kahtomassa , ainakin semmonen muistikuva mulla on.

Kyllä mun mielestä se merkitys oli ihan oikeasti just se, että se sitä silloisen Järvisseudun opiston niinku alueen, niinkun porukkaa sillä tavalla vei yli kuntarajojen. Että – ei nyt tietysti kovin sankkaa väkijoukkoa , mutta ainakin niitä ketkä siinä niinku aktiivisesti toimi, että en mä tiedä , ei

nyt varmaan katsojat tainnu kauheesti kulkea kunnasta kuntaan, mutta ne jotka oli siinä näytelmähommassa mukana, niin

Mä en tiä vaikuttiko se mihinkään muuhun, mutta sillai, että hyvinhän tässä mentiin yli rajojen. Ainakin näyttelijät ja samatin kirjoittajat ja sillä lailla se toi uusia kavereita ja uusia ihmisiä ja tutustu sillai. Ja sitte tämä, että miten niinku eri kuntissa tehtiin vähä niinkun samaa juttua, niin se yhisti sitten ainakin meiät näyttelijät sillä lailla ja tavallaan ne tekijät, ja sitten vielä että kun oli sama ohjaaja koko ajan joka ties sen koko juonen , niin kyllä se meitä ainakin yhisti . Mutta mä en tiä yhistikö se sitten miten paljon sitten muita ihmisiä sillai että – että ne jotka kävi sen koko rämpin kahtomassa niin varmaan sitten niitä yhisti sillai, että ne ties sen. Mutta en tiä, oliko sillä muuten sitten että – sehän oli ajankohtanen tämä kuntahomma sillon

Kyllä se mun mielestä jos ajattelee vaikka esimerkiks niitä katsojamääriä mitä oli - mitä oli näissä yksittäisissä tai siis eri osien tai Lappajärvellä kun kaikki yhteen – ihmismääriä eli kyllä se aivan varmasti on liikuttanu ihmisiä ja sitten semmosta mitä niinkun, mitä se on voinu vaikuttaa – jokainen mukana ollu varmasti tutustu aivan uusiin ihmisiin, löysi uusia ihmisiä. Löysi myös itestään jotain semmoista mitä ei ollu koskaan ennen tehny.

mä luulen että se pysyvin mitä mä oon nähny niinku tällä alueella on just tää, että kuntarajat harrastajateattereitten välillä ja näyttelijöitten välillä, oli sit katsoja tai sitten niinkun produktiossa mukana, niin mun mielestä se on ollu niin kuin selkein Väkitukkolan ansio . --- Kyl mä uskon että siitä sitten pysyvä vaikutus itteen oli , että sit huomasi siinä kohtaa, että aha, mähän voin soittaa ihan kelle vaan . Että, ettei oo olemassa sillä tavalla rajoitteita, että voiks tuo nyt osallistua, kun se on sieltä päin ja täältäpäin . Että mä luulen että , ett sitte taas Korttesjärven – joku niinku Ylikylän, niinku se ydinryhmä, niin se on ollu ehkä kaikkein eniten sisään päin kääntynyt, että jos ajattelee ihan sitä ydinporukkaa, niin ei oo tullu ihan heille mieleen sit soitella---

---sellaasia vähä niinku raja-aitojen kaatoa --- ainakin osa porukasta tosiaan hoksas, että sitä teatterielämää- harrastajateatterielämää nyt on muallakin kun vaan --- meirän seuralla--- mä en oo koskaan käyny--Vimpelis kattomas näytelmiä , mutta tuata kun tämän porukan oppii tuntemahan niin niin minä oon käyny---niin kun Vimpelin porukkaa tuli silloin kattomahan --- niin sitä porukkaa , ne vähä niinkun soitti ja kysyy, että niin mihinä päin on Ylikylän Nuorisoseura.

--- toki kyllähän siinä tiätysti sitten – niinku johonakin Ylikylänkin porukas, niin kyllähän siinä sitten oli vähä jotakin pelkojakin sitten joukos --- ajateltihin, että jahhas, täs nyt kansalaasopisto rupiaa sitten järjestämähän niin että kansalaasopisto ottaa vastuun koko näytelmätouhuusta. Että sitä menöö paikalliselta porukalta niin tänestimaharollisuuret tai ansaatemismaharollisuus, että se jotakin sellasta oli, että oli niitä pelkojakin . Kyllä oikeestansa kaikki jotka halus ymmärtää sen, sen mitä oli tarkoituksena niin ymmärti tämän touhun